

DĚTI VOLYŇSKÝCH ČECHŮ A JEJICH PŘEDŠKOLNÍ EDUKACE

VOLYNIAN CZECH CHILDREN AND THEIR PRESCHOOL EDUCATION

Jiří Šlégl¹

¹ Katedra preprimárního a primárního vzdělávání, Pedagogická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem (Česká republika); jiri.slegl@ujep.cz

OJPPE 1 (1) – Recenzované články/Reviewed Papers

Publikováno/Published dne 1. 2. 2017

DOI: 10.21062/ujep/34.2017/a/2533-7106/OJPPE/2017/1/46

Abstrakt

Článek pojednává o předškolní výchově a vzdělávání dětí volyňských Čechů v letech 1868-1945. Edukace dětí v této oblasti nebyla vůbec jednoduchá a většinou postrádala finanční i materiálové (didaktické) zázemí. I přes absenci instituce mateřské školy se však dařilo děti náležitě připravit na vstup do základní školy, ať už prostřednictvím divadelních představení a jejich osvětového působení nebo na děti zaměřených novin a časopisů, ve kterých se děti seznamovaly se základy národních reálií, dějin i kultury.

Klíčová slova: předškolní vzdělávání, volyňští Češi, divadlo, periodika, knihovny.

Abstract

The paper describes the preschool education of children of Volynian Czechs in the years 1868-1945. Education of children in this area was not easy and usually lacked the financial and material (didactics) background. Despite the absence of institutions kindergarten, however, managed to adequately prepare children for entry into primary school, whether through performances and educational impact, or child-oriented news and the journals in which children are acquainted with the basics of national realities, history and culture.

Keywords: preschool education, Volynian Czechs, theater, periodicals, library.

ÚVOD

Problematika života volyňských Čechů se v průběhu posledních dvaceti let stala středem zájmu mnoha badatelů. Nejčastěji se hovořilo o historických, ekonomických i kulturních souvislostech tohoto zajímavého, a i pro dnešek aktuálního, fenoménu. Výchově a vzdělávání dětí Čechů na Volyni se však věnuje jen pramálo článků (např. Moravcová, 2006). V tomto smyslu je poměrně dobře zdokumentován systém vzdělávání jako celek, jeho financování a i vazby na tehdejší Československo, které tyto snahy aktivně podporovalo. Jednotlivé stupně vzdělávací soustavy však samostatně popsány nejsou. Pro náš článek jsme zvolili období předškolního vzdělávání dětí volyňských Čechů, protože v odborné literatuře se takto specifikovaná studie dosud neobjevila.

METODOLOGIE

Metodologie historického šetření v oblasti pedagogiky, kterou jsme zvolili, jako nástroj našeho výzkumu, vychází z publikace Jana Průchy – Pedagogický výzkum (1995). Historický výzkum se zaměřuje na zkoumání minulého vývoje edukačních jevů a provádí se za tím účelem „... aby se zkoumáním minulosti dosáhlo lepšího porozumění současných jevů. Objasnění kontinuity vývoje a zdrojů vývoje z minulosti umožňuje odhalovat příčiny působící v současnosti.“⁽¹⁾ Ve výzkumech, které zakládají „dějiny pedagogiky“, jsou tak předmětem historických analýz teorie a teoretické koncepce, které byly vytvářeny v minulosti.

Historicky orientovaný výzkum v oblasti pedagogiky můžeme rozdělit na a) Historický výzkum orientovaný na dějiny pedagogického myšlení a na b) Historický výzkum orientovaný na dějiny vzdělávacích institucí. Pro naše

šetření jsme zvolili, na základě dostupných historických pramenů, druhý přístup, který je zaměřen na dějiny vzdělávacích institucí. Pro tento výzkum je příznačná historická kontinuita, komplexní chápání vývoje (školství se nechápe jako izolovaná instituce, ale jako sociální organismus, který je spjat s ekonomickou, politickou a kulturní sférou) a variabilita pramenů (využívají se nejen pedagogické dokumenty, ale i další historické prameny).

ČEŠI NA VOLYNI

Podstatu školských a kulturních snah volyňských Čechů se podařilo vystihnout Karlu Půlpytlovi v doslovu jeho divadelní hry „V bezměrné lásce a oběti“ psaném na konci února 1938: „Do této divadelní hry vložil jsem všecku lásku k rodné vesničce, národu a staré vlasti se všemi chybami jaké v nás - zahraniční menšině - vězí, v naději, že bude vzorem bezmezné obětavosti a lásky k napravení zla a také povede mládež k vyšším idejím.“⁽²⁾

Češi, kteří přicházeli na Volyň v poslední třetině 19. století, se kromě hmotného zajištění snažili udržet a dále předávat i české kulturní zvyklosti, které přizpůsobovali zdejšími nelehkým podmínkám. V jejich prosazování byli omezováni zprvu rusifikací a později polonizací. Tyto překážky se Čechům z Volyně podařilo překonat bohatým a osobitým kulturním a společenským životem.

Ve druhé polovině 19. století představovalo české vystěhovalectví závažný ekonomicko-demografický problém. Hlavním důvodem tohoto jevu byl nedostatečný průmyslový rozvoj, časté sociální problémy a hlavně nedostatek kvalitní půdy. Z toho plynula nemožnost zajistit značné části obyvatelstva obživu. „Pod vlivem velké vystěhovalécké vlny do Ameriky vznikla myšlenka obrátit českou emigraci do slovanských zemí, kde by Češi posilovali tamní Slované a neztráceli svou národnost ve prospěch německého či anglosaského etnika.“⁽³⁾ Samo carské Rusko mělo na kolonizaci svého rozsáhlého území velký zájem, a to hlavně v souvislosti s polským povstáním roku 1863, které zasáhlo i tehdejší Volyňskou gubernii. Carské vládě šlo hlavně o to, aby tyto kraje byly obsazeny schopnými zemědělci za co nejmenších výdajů státní pokladny.

Už v květnu 1867 byla při Moskevské zemědělské společnosti zřízena komise pro uvedení českých emigrantů do Ruska. „Přesídlování mělo být uskutečněno na jasných zásadách. Své představy si členové komise ověřovali při jednáních s účastníky Moskevské etnografické výstavy, zejména Palackým, Braunerem a Riegerem.“⁽⁴⁾ Ruské nabídky se setkaly s velkým ohlasem převážně u movitějšího českého obyvatelstva z oblastí Lounska, Slánska, Rakovníka, Mělnicka, Jičína, ale i z Pardubicka a některých míst na Moravě. „Hlavní masu českých vystěhovalců představovali lidé mladší a střední generace. Stěhovali se celé rodiny, odcházeli nejen drobní rolníci, zemědělští a průmysloví dělníci, řemeslníci, obchodníci a příslušníci inteligence, ale také mnozí bohatí sedláci.“⁽⁵⁾ Jedním z hlavních lákadél ruské vlády byla místa až desetkrát nižší cena půdy oproti poměrům v Čechách.

První české rodiny (17) přišly na Volyň již v roce 1863 a založily zde osadu Luthardovku, ale organizovaný příliv českých emigrantů započal až v roce 1868 v souvislosti s činností Moskevské zemědělské společnosti. „V tomto roce přišlo už 135 rodin a v průběhu roku 1869 jich bylo už 449.“⁽⁶⁾ Oproti USA zde bylo půdy dostatek a cesta na Ukrajinu byla až čtyřikrát levnější než doprava do zámoří.

Hned po svém příchodu zakládali čeští emigranti osady na určených místech. Zpočátku bydleli v provizorních zemljankách zapuštěných v zemi. Teprve v dalších letech si začali budovat dřevěné domy. Vše záleželo na hospodářské prosperitě a schopnostech jednotlivých hospodářů. Ruská vláda se alespoň zpočátku snažila vyjít novým osídlencům vstříc. Zbavila je vojenské povinnosti na dobu pěti let od příchodu, bez zvláštních policejních průtahů udílela ruské občanství spojené s pětiletým neplacením daní. To byly podmínky, které rakousko-uherská monarchie rozhodně nabídnout nemohla. „Už v roce 1884 žili na Volyni celkem 19 304 Češi, kteří tvořili 0,8 % obyvatel Volyně a to v 65 osadách, z nichž třináct bylo úplně českých (15 534 osoby).“⁽⁷⁾

PRVNÍ ŠKOLY

Už v roce 1870 žádali čeští zplnomocněnci u kyjevského školního okruhu o souhlas s otevřením škol v Hlinsku, Buderáži a Mirohošti. A měli úspěch, protože už měsíc na to byly carovým rozhodnutím ve třech jmenovaných obcích školy otevřeny. Přidělení byli i dva čeští učitelé a jeden Rus se stálým platem.

O něco později bylo povoleno otevřít školu i v Kupičově. Kromě těchto „oficiálních“ škol spadajících pod resort ministerstva národní osvěty existovalo na území českých volostí dalších asi 17 škol ve výlučné správě Čechů,

a to bez jakéhokoli vládního dozoru. To bylo způsobeno tím, že jednou z prvních starostí nově příchozích Čechů bylo založit alespoň provizorní školu v některé z větších místností nově postavených staveb. Obvyklé také bylo, že jednou z prvních veřejných staveb postavených za společné peníze byla škola. Učiteli se zprvu stávali ti „vzdělanější“ z osadníků a až v pozdějších letech je vystřídali učitelé „profesionálové“. O plat a stravu učitelů se starali, kromě ministerského příspěvku ve výši 500 rublů ročně, i obyvatelé vesnice, kteří zdarma obdělávali necelé 4ha půdy přidělené z obecních pozemků učitelům k užívání.

Škola byla nejen důležitým kulturním a národním střediskem obce, ale v době náboženských rozbrojů a jiných nepokojů jediným pojítkem všech občanů vesnice. „Ze zprávy inspektora Sinického z roku 1887 vyplývá, že celkového počtu 22 českých škol jich bylo šest v Luckém újezdě, devět v Dubenském, tři v Rovenském a tři v Ostrožském.“⁽⁸⁾ Školu obvykle navštěvovaly děti z místa, kde škola sídlila. Školní docházka trvala 3-4 roky, někdy i déle, záleželo na kulturní úrovni dané obce a samozřejmě na rodičích, kteří měli možnost dát přednost vzdělání před prací na poli. Školní rok trval jen necelých 5 měsíců, a to v rámci zimního období. Tyto nedostatky ve vzdělání dětí volyňských Čechů se ale postupem doby lepšily, což souviselo hlavně s hospodářským vzestupem jednotlivých rodin.

Hned zpočátku se carské úřady snažily o porušení českých škol v tříleté lhůtě, která byla stanovena zákonem z 8. října 1887, ve kterém se praví: „Aby tyto školy (školy nezřízené státem, které spontánně vznikaly v jednotlivých obcích) na konci lhůty odpovídaly svému úkolu a aby takto byl vytvořen pravidelný systematický základ k porušení českého obyvatelstva od školního věku.“⁽⁹⁾ Proti tomuto nařízení samozřejmě protestovaly téměř všechny české školy a formou žádostí se snažily z tohoto nevýhodného postavení vymanit. Ale všechny podané žádosti byly ministerstvem národní osvěty zamítnuty. Problém také nastal s českými učiteli, kteří byli pro carskou vládu nepřijatelní, protože většinou nebyli ochotni spolupracovat na rusifikaci svých žáků. Iniciativu při přípravě nových učitelů na sebe vzal Nejsvětější synod.

Už v červnu 1888 byly zahájeny kurzy pro české učitele, jejichž programem byla výuka pravoslavného náboženství, ruského jazyka, dějepisu, zeměpisu a matematiky. Kurzy byly vedeny pouze v ruštině, kde nejdůležitější složkou byla výuka pravoslavného náboženství, která měla přesvědčit o jeho jediné pravosti nad katolickou a luteránskou vírou. Tato akce se ale nesetkala u českých učitelů s nadšením. Proti byli nejenom sami učitelé, ale i celé české obce. Někteří „nevhodní učitelé“ byli dokonce ze škol vyháněni a nahrazováni pravoslavnými kněžími.

Od školního roku 1889-1890 bylo zakázáno vést výuku v českém jazyce a vyučování českému jazyku jako předmětu se připouštělo pouze jako nepovinný předmět po hlavním vyučování. České školy byly úspěšně porušeny a nutno říci, že bez většího odporu českých osadníků. Zprávy o této situaci přinášely později noviny Ruský Čech, Českoruské listy a Čechoslovák.

Změny k lepšímu nastaly po ruské revoluci v letech 1905-1907, po které docházelo k postupné obnově českých škol. Výuka češtiny ale byla velice problematická, protože byl nedostatek českých učebnic a také kvalitních učitelů. Úplné uvolnění školských poměrů nastalo až po roce 1912, kdy Duma přijala zákon o soukromých školách. Přesto podle kyjevského Čecha Melichara byla situace na Volyni následující: „Druhá generace českých přistěhovalců do Ruska, bývá pro národ již ztracena. Úplně se porušili.“⁽¹⁰⁾ Vzhledem k obtížné hospodářské a politické situaci na Ukrajině se české školy nerozvíjely tak, jak by si většina Čechů přála. „Před rokem 1917 české školy na Volyni neexistovaly. Na školách byla vyučovacím jazykem ruština, učitelé českého slova k mládeži většinou nepromluvili. Mnozí volyňští Češi neuměli psát latinkou a česká slova psali cyrilicí.“⁽¹¹⁾ Celou situaci komplikovali také nekvalifikovaní učitelé.

Opravdový rozkvět českých menšinových škol nastal po ukončení I. světové války. Jak uvidíme z následujícího výčtu údajů, bylo to opravdu zapotřebí: „Počátkem dvacátých let z 20 811 Čechů starších deseti let umělo číst 16 711 (80,3 %) a analfabetů bylo 4 100 (19,7 %). Z celkového počtu gramotných Čechů mělo 5 385 pouze domácí vzdělání, obecnou školu absolvovalo 11 262, střední školu 59, odbornou školu 18 a vysokou školu 14.“⁽¹²⁾

Urychlit a zefektivnit práci českých učitelů měla i Česká matice školská (dále jen ČMŠ) založená 17. července 1921 v Lucku (roku 1921 proběhla pouze ustavující schůze Matice). Jejím vzorem byla činnost Ústřední matice školské v Čechách. ČMŠ byla až do roku 1939 jedním z nejdůležitějších spolků na Volyni a sehrála velice významnou úlohu při rozvoji českého školství a kultury. Po roce 1921 byla Volyň v důsledku Řížského míru rozdělena na západní a východní. To mělo samozřejmě vliv i na rozdílný vývoj českých škol.

ČMŠ zakládala ve významnějších obcích své odbory (kola), které organizovaly veškerou materiální, finanční, ale i organizační pomoc českým školám, jejichž součástí také byla péče o předškolní děti. Poválečné přechodné období českého školství v Polsku upravila československo-polská smlouva z dubna 1925, podle níž měla být zabezpečena výuka dětí v mateřském jazyce. Povinností státu mělo být i otevření menšinové školy všude tam, kde národnostní menšina tvořila jednu čtvrtinu obyvatelstva obce a kde bylo školou povinných nejméně čtyřicet dětí této menšiny. České menšinové školství na Volyni se tedy aktivně rozvíjelo, ČMŠ pořádala oblíbené valné hromady, na kterých se řešily konkrétní problémy daných obcí nebo lokalit, mezi učitele pronikli první vystudovaní pedagogové a v mnoha osadách byly stavěny i školy kamenné společnými náklady všech obyvatel.

Zhoršení této nadějně situace přišlo ve druhé polovině 30. let v souvislosti s polsko-československými spory ohledně Těšínska. Postupně narůstala vzájemná nenávist mezi oběma národy vedoucí až k tomu, že „V Rovně, Zdolbunově a Lucku polští demonstranti zamazali okna českých škol.“¹³⁾ Další vývoj českého menšinového školství na Volyni přerušila II. světová válka.

Většina českých škol na Volyni odpovídala dnešnímu prvnímu stupni základní školy. V primárních pramenech ani v odborné literatuře se nám zatím nepodařilo nalézt zprávu o založení mateřské školy. To ale neznamená, že se na předškolní děti zapomínalo. V rámci divadelních představení, zakládání knihoven, ale i v rámci vycházejících periodik se počítalo s osvětou přizpůsobenou věku i mentální úrovni nejmenších dětí.

DIVADLO JAKO SOUČÁST VÝCHOVY A VZDĚLÁVÁNÍ DĚTÍ

Součástí kulturních snah volyňských Čechů bylo před první světovou válkou také divadlo, které mělo svou tradici už od doby jejich příchodu na Ukrajinu koncem 60. let 19. století. O organizovaném rozvoji divadelnictví se však dá hovořit až koncem 70. a na počátku 80. let 19. století, a to pouze v některých osadách českých přistěhovalců. Velmi záleželo na kulturní úrovni obyvatel jednotlivých obcí a hlavně na tom, jestli mezi sebou měli „osvíceného“ člověka, který tyto aktivity organizoval.

Brzdou při rozvoji ochotnického divadla byl také nedostatek divadelních her, které při náročné imigraci z Čech do Ruska nepatřily do inventáře životně důležitých věcí. Přesto se ale zakladatelé ochotnických kroužků (většinou učitelé nebo duchovní) nedali odradit a nechávali si divadelní hry posílat (společně s jinými knihami) z Čech. Asi nejvíce se tento problém snažil řešit Dr. V. Vondrák, který pro ochotnická divadla získal 67 svazků dramatických děl od pražských nakladatelů Otty, Vilímka a Topiče.

Zlatým věkem českého ochotnického divadelnictví na Volyni byla až druhá polovina 80. let 19. století, kdy v některých obcích hráli dokonce několik premiér do roka. Obvyklé bylo, že se divadelní soubory jednotlivých obcí vzájemně navštěvovaly, takže se stávalo, že obyvatelé vesnic zhlédli i čtyři až pět různých představení do měsíce. Samozřejmostí se také staly často nákladné kulisy a zajímavá výprava. Omezování těchto aktivit nastalo v první polovině 90. let v souvislosti s pokusy (většinou bohužel úspěšnými) o rusifikaci českého obyvatelstva, kdy byly české soubory zakazovány a rušeny. Toto pronásledování a omezování českých ochotníků bylo ukončeno ruskou revolucí v letech 1905-1907, kdy došlo k politickému a společenskému uvolnění.

Divadelní představení neměla jen funkci osvětovou, ale často také výchovně-vzdělávací. Část představení byla určena nejmenším dětem, kterým se touto formou vštěpovaly teoretické i praktické poznatky ze života člověka, ale také mírně nacionálně zabarvené mravní hodnoty českých osadníků.

ČESKÉ MATICE ŠKOLSKÁ

O založení České matice školské (dále jen ČMŠ) na Volyni se jednalo už 17. července 1921, kdy byl do Lucka svolán sjezd zástupců českých obcí na Volyni. Zúčastnilo se ho 135 delegátů a na jeho programu bylo například založení ČMŠ nebo hospodářská organizace českých osad na Volyni. Důvodem založení ČMŠ byla neutěšená situace českých škol, které se polské úřady (v rámci počínající polonizace) snažily rušit nebo nahrazovat polskými. ČMŠ měla tyto nepříjemnosti podle možností řešit. V letech 1921-1923 pracovala devítičlenná skupina na stanovách ČMŠ, které byly schváleny na ustavující schůzi ČMŠ 2. prosince 1923 v Lucku, kde: „Valná hromada schválila stanovy, zvolila čtyřčlenné předsednictvo, dvanáctičlenný správní výbor, desetičlennou dozorčí radu a tříčlennou revizní komisi.“¹⁴⁾

Koncem roku 1924 předložilo vedení ČMŠ polské vládě protestní memorandum a obvinilo ji, že diskredituje české učitele a školy. Vedení požadovalo, aby byla ve smyslu mezinárodních smluv o ochraně menšin zřízena v každé české vesnici česká státní škola s českým vyučovacím jazykem. Toto napětí mezi českou menšinou a polskou vládou trvalo v podstatě až do roku 1939. ČMŠ byla „Instituce, která z vlastních prostředků a bez podpory státu měla pečovat o vzdělání české mládeže v mateřském jazyku.“⁽¹⁵⁾ Postupně se působení ČMŠ rozšířilo na všechny formy kulturních a společenských projevů volyňských Čechů.

ČMŠ se také podílela na pořádání divadel, plesů, zásobovala obecní knihovny novými svazky nebo pořádala osvětové vzdělávací přednášky pro širokou veřejnost. Finance na podporu těchto aktivit získávala ČMŠ jen z darů a sbírek prováděných na svatbách, křtinách nebo jiných společenských akcích (např. i divadelních). Dalšími příjmy byly členské příspěvky a občas i zaslané dary občanů tehdejší ČSR. „První pouliční sbírka ve prospěch ČMŠ se konala 18. října 1926 v Rovně. Jedenáct rovenských žen - členek ČMŠ se stejným počtem pokladniček se vydalo do ulic města a měly velký úspěch - sbírka vynesla 562 zloté 80 grošů!“⁽¹⁶⁾

První organizace ČMŠ vznikla v Kvasilově již v roce 1922. Jejím zakladatelem byl učitel A. Perný. Brzo však zanikla, protože nebyla polskými úřady zaregistrována. První základní organizace ČMŠ – „Kola“ vznikla v roce 1923 v Moskovstině. V roce 1924 byla další založena v Boratině, Hlinsku, Teremně a v Bakovcích. Později byla kola ČMŠ zřízena téměř ve všech českých volyňských osadách. „V roce 1927 byla již kola ČMŠ ve 49 obcích a v roce 1933 v 64 obcích.“⁽¹⁷⁾

ČESKÉ KVÍTKO

Čtrnáctideník České kvítko (1938-1939) měl podtitul „Noviny našich dětí v Polsku“. První číslo vyšlo v Lucku (ul. Szewczenki 39) 3. září 1938, vydavatelem byl Josef Foitík a odpovědným redaktorem Josef Rejzek. Noviny měly většinou 8 stran o formátu 21x15 cm a byly velice bohatě ilustrovány. Jeho založení vysvětluje absolvent české sedmitřídní školy ve Zdobynově Mikuláš Novotný v prvním čísle novin takto: „Již delší čas vyskytovali se v našem prostředí někteří buditelé, kterých usilovnou snahou bylo založiti pro naše nejmenší děti a školní mládež časopis, a tak přispěti k jejich lepšímu a zdárnějšímu vývoji. Myšlenka ta vznikla nejen v kruhu učitelském a jiných činitelů, ale byla také jasnou směrnicí mnohé mládeže, která skončila školu a tak věděla, co ještě scházelo k doplnění jejího programu.“⁽¹⁸⁾

Vydávání časopisu „České kvítko“ se ujal redaktorský sbor „Krajanských listů“, který „Bez delšího váhání přistoupil k vydávání tohoto časopisu s důvěrou, že nenarazí na nepochopení jak ze strany žactva, tak učitelstva.“⁽¹⁹⁾ Ve svém úvodním článku „Drazí mladí přátelé!“ redakce vysvětluje, co všechno se mladý čtenář může na stránkách novin dozvědět: „Na jeho stránkách nalézáte pěkné obrázky, zprávy ze světa, krásnou povídku a jiné zajímavé články.“⁽²⁰⁾ Časopis tvoří sedm základních rubrik a úvodní článek, tzn. rubriky: Co nového ve světě, Rozmanitosti, Hádanky, Co se děje, Od našich čtenářů, Besídka a Zajímavosti.

Rubrika „**Co nového ve světě**“ přináší populární zajímavosti z celého světa, jako např. „Nikolaj a jeho vousy“ o muži, kterého trápí nedostatek silných, černých vousů. Časté jsou také příspěvky o stravovacích zvyklostech nejrůznějších národů a zajímavostech s tím spojených.

V „**Rozmanitostech**“ našel mladý čtenář články typu „Sklo z brambor“ nebo „Jak dlouho žijí ryby“. V porovnání s rubrikou „Co nového ve světě“ šlo v „Rozmanitostech“ spíše o články s přírodovědným a technickým zaměřením. Informace měly spíše útržkovitý charakter bez souvislostí.

„**Hádanky**“ se zase snažily podnítit dětskou fantazii drobnými rébusy, přesmyčkami („Mešitu důl zlatí“ - i=r) a komplikovanými křížovkami.

Rubrika „**Co se děje**“ byla takovým dětským politickým koutkem, kde se mladí čtenáři dozvídali nejnovější informace o mezinárodních vztazích a politických souvislostech, jako např.: „Volby v Polsku“, „Další oběť ČSR“ nebo „Na válečných frontách“.

Dopisy, vzkazy a připomínky odběratelů časopisu byly uveřejňovány v rubrice „**Od našich čtenářů**“, kde se často kromě věcných připomínek k vedení novin objevovaly také příspěvky osobního charakteru, např. o tom, jaké měl kdo úspěchy ve škole nebo kolik šípků se podařilo nasbírat.

Rubrika „**Besídka**“ již tradičně přinášela povídky, pohádky, krátké básně nebo zajímavé úvahy na pokračování určené dětem, jako např. „Čarovný proutek“, „Poslední prohra Calvina Kenta“ od Fr. Lva nebo pohádku „Český Honza“.

„**Zajímavosti**“ potom spíše doplňovaly rubriky „Co se děje“ a „Rozmanitosti“. Šlo opět o krátké útržkovité zprávy typu „Osud české školy v Argentině“ nebo „Nejvyšší žena světa“ apod.

Přestože šlo o dětský časopis, často se v „**Úvodním článku**“ na první a druhé straně objevily zprávy typu „Nad Evropou se stahují mračna“ od J. V. Rejzka, kde autor popisuje velice srozumitelnou formou složitou politickou situaci v předválečné Evropě a upozorňuje na nacistické nebezpečí. Otisknut je zde např. i článek Karla Čapka: „Na učení“ nebo poučný cestopis „Když jsme cestovali“, ale také úvaha J. V. Rejzka: „Proč jsem vždycky Čech“ o uvědomění si příslušnosti k české národnosti a tím i ke Slovanům.

Velkým kladem novin je jejich grafická úprava. Časté malované obrázky, střídají kvalitní fotografie (T. G. Masaryka, Karlštejna nebo významných českých měst), úhledná je i úprava křížovek, hádanek, rébusů i samotných článků.

Čtrnáctideník „České kvítko“ byl v podstatě přílohou Krajanských listů, která vycházela samostatně a měla vyjít vstříc požadavkům dětských čtenářů. Již v čísle 30 (1938) Krajanských listů redakce informuje: „Krajanským listům se narodil kamarád - Je to nový český časopis pro všechny české děti v Polsku. Vyjde 1. září a bude vycházet 1x za 2 týdny. Novorozeňátko je plodem redakce ‚Krajanských listů‘, tím sleduje cíl, spějící k výchově nového kádru mladých dopisovatelů.“⁽²¹⁾

To, že bylo České kvítko vydáváno stejnou redakcí jako Krajanské listy, mělo samozřejmě vliv i na obsah článků a výběr témat. Proto se často objevovaly příspěvky popisující vztah Československa a Německa. Jejich autoři upozorňovali na nacistické nebezpečí a bez skrupulí hovořili i o A. Hitlerovi nebo dětem vysvětlovali smysl Mnichovské dohody. Tím sehrál čtrnáctideník České kvítko důležitou úlohu, když vystupoval proti nacistickým snahám a pokoušel se malým čtenářům vysvětlit závažnost tohoto nebezpečí. Poslední číslo Českého kvítka vyšlo 20. března 1939.

Obecně se dá říci, že časopis „České kvítko“ byl určen dětem od 3 do 10 let. Obsahoval velké množství krátkých a poučných článků. Jeho redakce apelovala svými historickými příspěvky na slovanskou příslušnost českého etnika, nabádala děti, aby více četly a svými srozumitelnými články o životě volyňských Čechů a o mezinárodní politice informovala o nacistickém nebezpečí, které se jich bezprostředně týkalo.

KNIHOVNA JAKO PROSTŘEDEK VZDĚLÁVÁNÍ VOLYŇSKÝCH ČECHŮ

To, jak by měla vypadat správná knihovna nebo dobře provedené divadelní představení, bylo tématem mnoha polemik v Hlasu Volyně, Buditeli i Krajanských listech. Jak si volyňský intelektuál představoval dobře fungující divadlo, napovídá následující ukázka: „Ke hře divadla musí se přikročiti s rozmyslem, dobře uvážiti, na co stačí síly. Nejvhodnější je voliti ovšem kus lehký, srozumitelný, hodící se pro venkov.“⁽²²⁾ O hercích autor článku říká, že „Na venkově bývá dost samostatných hereckých talentů, které dovedou ve své úloze ukázati tvůrčího ducha. Herec musí především přesně ovládat úlohu, úloha musí být hercem dobře pochopena a promyšlena, řeč musí zníti přirozeně, gestikulace raději méně, než gesta neohrabaná a tvrdá. Herec musí úlohu žít, nikoliv hrát.“⁽²³⁾ Režiséři pak nesmějí úplně potlačovat individualitu herce a jeho tvořivost, protože pak by byl „jeho výkon naučeným papouškováním“⁽²⁴⁾.

Ochotnické divadlo mělo pro volyňské Čechy nejenom „Význam lidový“, nýbrž přispívalo velmi i k sebevzdělání. Hraním nabýváte větší bohatství myšlenek, učíte se správně mluvit, přesnému vyjadřování a společenskému vystupování.“⁽²⁵⁾ Tato pravidla herectví byla uvedena na první straně Hlasu Volyně. Protože se v dalších číslech novin nenašel nikdo, kdo by je zpochybnil, dá se obecně říci, že se o naplnění těchto ideálů snažila většina českých ochotnických kroužků na Volyni.

Obdobně lze uvést názory Vladimíra Šimůnka, autora článku „Knihovny, jejich význam a stav četby.“ O českých obecních, školních a církevních knihovnách Vladimír Šimůnek píše: „Do všech českých osad na Volyni, které o to dbaly, umístila ČMS své putovní knihovny. Některé mimoto mají obecnou knihovnu a knihovny SČM (Svazu české mládeže, založené roku 1936) nebo SKM (Svaz katolické mládeže).“⁽²⁶⁾ O tom, jak by měla vypadat taková ukázková knihovna, Šimůnek dále píše: „Knihy nutno rozdělit podle velikosti na čtyři oddíly: I. do 15 cm, II. do

25 cm, III. do 35 cm a IV. od 35 cm výše. Také jest zvykem dělit knihovnu na základní dva díly: literaturu zábavní a poučnou. Přibývajíc knihy zapisujeme do inventární knihy v pořádku, jakém docházejí. Vedeme evidenci čtenářů a půjčených knih. V obcích s matečníc školou funkcí knihovnicá jest pověřen učitel. V jiných obcích (bez matečníc školy) knihovnicá jest volen.“²⁷⁾

Úloha knihovnicá nebyla jistě jednoduchá, protože Šimůnek ve svých „knihovnicých základech“ dále žádá, aby „Dobře vedená knihovna mohla kdykoliv zodpovědět: kolik jistého roku měla čtenářů, kolik bylo přečteno knih, kolik vybráno na poplatcích za čtení, jaký jest průměr přečtených knih na čtenáře a na dorostlého občana.“²⁸⁾ Protože se autor článku pokládá za znalce knihovnicých poměrů na Volyni, vyvozuje následující obecné závěry o stavu četby na Volyni: „Málo čtenářů a málo čtou. Průměr přečtených knih na ty, kteří by mohli číst, jest méně než jedna kniha do roka. 5-8 čtenářů ve vesnici z kterých je průměr vzat. Ostatní málo čtou nebo nečtou vůbec.“²⁹⁾

Velice zajímavá je informace o málo známých putovních knihovnách, které zůstávaly v jednotlivých obcích dva až tři roky a poté putovaly do další osady. Šimůnek o nich píše: „Při výměně putovních knihoven odváděné Matici poplatky za čtení za dvou neb tříleté období činějí od 12-25 zlotých (podle velikosti knihovny).“³⁰⁾ Putovních knihoven zřídila ČMS již v roce 1924 celkem 34 a v souvislosti s tím začala sestavovat reprezentativní Masarykovu knihovnu.

PŘEDŠKOLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ U VOLYŇSKÝCH ČECHŮ

Celkově lze říci, že předškolní výchova a vzdělávání nejmenších dětí u volyňských Čechů nebyla institucionalizovaná (v letech 1868-1945 jsme nezaznamenali vznik žádné mateřské školy, ale ani pokus o její založení). Přesto však předškolní vzdělávání probíhalo formou, dětem přizpůsobených, divadelních a loutkových představení, zakládání knihoven, při kterém se nezapomínalo na literaturu pro nejmenší děti, ale také formou dětských příloh v krajaňských novinách a časopisech. Výhradně pro děti pak vycházely noviny „České kvítko“, bohužel však jen v letech 1938-1939.

Podstatou výchovy a vzdělávání předškolních dětí byl důraz na pozitivně nacionální odkaz českých dějin spojený s informacemi o českých reáliích. V nejruznějších novinových přílohách se však nezapomínalo ani na kultivaci kognitivní, afektivní i senzomotorické stánky osobnosti dítěte prostřednictvím hádanek, „spojovaček“, ale i návodů na různé pohybové aktivity. Pro zajímavost uvádím výčet novina a časopisů vydávaných volyňskými Čechy, ve kterých se pravidelně nebo jen občas objevovaly rubriky pro nejmenší děti. Jde především o:

- Buditel (Varšava) 1928-1930
- Čechoslovan (Kyjev) 1911-1918
- České kvítko (Luck) 1938-1939
- Českoruské listy (Lodž) 1906-1907
- Hlas Volyně (Kvasilov) 1926-1937
- Jednota (Lodž) 1908
- Kalendář Čechoslovan (Kyjev) 1911
- Krajanské listy (Luck) 1938-1939
- Náš buditel (Varšava) 1930-1934
- Rodinný kalendář volyňských Čechů (Luck) 1937
- Ruský Čech (Kyjev) 1906-1908

Hned od počátku českého osídlení Volyně, kladli rodiče při výchově předškolních dětí důraz také na praktické činnosti, které souvisely se zemědělskými pracemi, péčí o hospodářská zvířata, ale i s běžným provozem domácnosti. V této souvislosti si je třeba uvědomit, že především koncem 19. století šlo často o holé přežití českých rodin na Volyni dané nejen těžkými přírodními podmínkami, ale i nepřehlednou sociálně politickou situací doby. Děti předškolního věku to tak neměly rozhodně jednoduché. Přesto se dochovala řada pozitivních vzpomínek volyňských Čechů na vlastní dětství i v takto obtížné době.

ZÁVĚR

Dějiny volyňských Čechů jsou stále nepřiliš probádaným tématem, přestože tvoří velice podstatnou kapitolu vývoje české menšiny v zahraničí. Tato problematika si zasluhuje trvalou a postupnou revizi, protože se stále objevují nové a nové nezpracované archivní prameny. Především v otázce školství je tato aktualizace nutná. Náš

článek se snažil uvést toto téma do širších souvislostí na příkladu dosud neprobádané kapitoly z dějin předškolní výchovy dětí volyňských Čechů. Nutno však dodat, že byla využita jen část dostupných pramenů. Podrobná analýza výchovy a vzdělávání dětí volyňských Čechů by si zasloužila samostatnou monografii doplněnou i o poměrně rozsáhlou obrazovou dokumentací. Doufáme tedy, že bude tento článek motivující pro ostatní badatele v oblasti dějin pedagogiky.

Poznámky

- 1) Průcha, J.: *Pedagogický výzkum: uvedení do teorie a praxe*. Praha: Karolinum, 1995, s. 28-29.
- 2) Karel Půlpytel - doslov jeho divadelní hry „V bezměrné lásce a oběti“, února 1938.
- 3) Vaculík, J.: *Dějiny volyňských Čechů I*. Praha 1997, s. 17.
- 4) Tamtéž, s. 18.
- 5) Tamtéž, s. 18.
- 6) Tamtéž, s. 18.
- 7) Tamtéž, s. 27.
- 8) Tamtéž, s. 125.
- 9) Tamtéž, s. 127.
- 10) Tamtéž, s. 138.
- 11) Vaculík, J.: *Dějiny volyňských Čechů II*. Praha 1998, s. 28.
- 12) Tamtéž, s. 55.
- 13) Tamtéž, s. 61.
- 14) Dufek, V. a kol.: *Kapitoly z dějin volyňských Čechů*. Praha 1997, s. 79 – 80.
- 15) Rejzek, V. J.: *Nezradily*. Brno 1947, s. 38.
- 16) Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně, č. 7, 1994, s. 3 - Archiv Národního muzea.
- 17) Dufek, V. a kol.: *Kapitoly z dějin volyňských Čechů*. Praha 1997, s. 81.
- 18) České kvítko, č. 1, 1938, s. 8.
- 19) ČK, tamtéž, s. 8.
- 20) ČK, tamtéž, s. 8.
- 21) *Krajanské listy*, č. 30, 1938, s. 4.
- 22) *Hlas Volyně*, č. 39, 1929, s. 1.
- 23) HV, tamtéž, s. 1.
- 24) HV, tamtéž, s. 1.
- 25) HV, tamtéž, s. 2.
- 26) *Hlas Volyně*, č. 14, 1937, s. 3 – 4.
- 27) HV, tamtéž, s. 3.
- 28) HV, tamtéž, s. 3.
- 29) HV, tamtéž, s. 3.
- 30) HV, tamtéž, s. 3.

Použitá literatura

- [1] DUFEK, Vladimír, ed. *Kapitoly z dějin volyňských Čechů: sborník historických souborných, vědeckých a memoárových prací*. Vyd. 1. [Praha]: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, 1997. 252 s. ISBN 80-901878-6-2.
- [2] MORAVCOVÁ, Ilona. *Obrázky z dějin českého menšinového školství v zahraničí*. Vyd. 1. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. 280 s. Monographica; 5. ISBN 80-7194-892-6.
- [3] PRŮCHA, Jan. *Pedagogický výzkum: uvedení do teorie a praxe*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1995. 132 s. ISBN 80-7184-132-3.
- [4] REJZEK, Josef V. *Nezradili: Generační obraz volyňských Čechů*. Vydání první. Brno: Rovnost, 1947. 156-[II] s. Knihovna Rovnosti. Řada II; Sv. 7.
- [5] VACULÍK, Jaroslav. *Dějiny volyňských Čechů*. Vyd. 1. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, 1997- . sv. ISBN 80-901878-5-4.